

Geografiya

Umumta'lim maktablarida geografiya fanini zamon talablari darajasida o'qitish, dars sifati va samaradorligini oshirish, o'quvchilar qalbida fanga bo'lgan qiziqishini uyg'otish har bir o'qituvchi oldida turgan muhim vazifalardan biridir.

Hozirgi kun talablaridan kelib chiqqan holda fanning o'qitilishi ham takomillashtirildi. Bu borada amalga oshirilayotgan ishlarni o'qituvchilarga yetkazish, ta'lim sifat samaradorligini oshirish maqsadida darsda o'quvchilarning olgan nazariy bilimlari asosida ularda ko'nikma va malakalarni shakllantirish maqsadida mavzularga doir amaliy mashg'ulotlar, geografik o'quv atlaslari va xaritalar bilan ishlashni yo'lga qo'yish, darsdan tashqari to'garak mashg'ulotlarini yanada jonlantirish, fanlararo bog'liqlikni yo'lga qo'yishda fanini o'qitishda qo'llaniladigan metodlar, usullar va vositalarni dars mavzulariga mos ravishda tanlay olish, fanning xususiyatlaridan kelib chiqqan holda har birini amaliyotga tatbiq etish maqsadga muvofiq bo'ladi.

Quyida Jizzax viloyati Jizzax tumani 4-umumta'lim maktabi geografiya fani o'qituvchisi Vazira Berdiyevaning 8-sinf "Rangli metallurgiya" mavzusi bo'yicha turli metod va usullardan foydalanib tayyorlangan dars ishlanmasi taqdim etildi.

Mazkur dars ishlanmadan siz aziz o'qituvchilarga ijodiy yondashgan holda foydalanishlaringiz tavsiya etiladi.

Respublika ta'lim markazi

Geografiya fani bosh metodisti: E. Nazaraliyeva

**O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi Vazirligi
Respublika Ta’lim Markazi**

**Geografiya o‘quv fanidan “Rangli
metallurgiya” mavzusi bo‘yicha tayyorlangan
dars ishlanma
(8- sinf)**

Toshkent 2015

15 - dars Mavzu: Rangli metallurgiya

Darsning maqsadi:

a) ta'limiy maqsad:

O'quvchilarda tabiiy resurslar, metallurgiya majmuasi, qora metallurgiya xomashyosi haqidagi bilim va tasavvurlarni shakllantirishda davom etish; metallurgiya majmuasi haqidagi bilimlarni eslatish; rangli metallarning xalq xo'jalikdagi ahamiyati haqidagi bilim, ko'nikma va malakalarini shakllantirish, yangi geografik atamalar bilan tanishtirish;

b) tarbiyaviy maqsad:

O'quvchilarni o'z maqsadiga erishish ruhida tarbiyalash; tabiiy boyliklarni ko'z qorachig'iday asrash, bir-birlariga o'zaro hurmat, jamoa bo'lib ishlash, o'zaro yordam va berilgan vazifani bajarishda ma'suliyat sezish, ko'nikmalarini tarkib toptirish.

c) rivojlantiruvchi maqsad:

O'quvchilarni mustaqil ishlash, ijodiy izlanish orqali bilim olishga, xotirani mustahkamlashga, tez fikrlash, fikrni aniq ifodalashga o'rgatish, nutq madaniyatini o'stirish.

Darsning jihozi:

Yarim sharlar tabiiy xaritasi, O'zbekiston tabiiy va siyosiy xaritalari, 7-8sinf o'quv atlaslari, "Foydali qazilmalar nomlarini bilasizmi?" nomli elektrondoskasi, rangli va nodir metallardan namunalar, rasmlar, "O'zbekiston oltini" kino filimi, 8-sinf geografiya darsligi.

Texnik vositalar:

Kompyuter, videoikkilik, slaydlar.

Dars tipi: Aralash.

Dars turi: Noan'anaviy.

Dars metodlari: "Aqliy hujum", "Kichik guruhlarda ishlash", "Loyiha texnologiyasi".

Dars rejasi:

1. O'quvchining kirish so'zi
2. Guruhlarga bo'linish.
3. Biz bilgan bilimlar.
4. "O'zbekiston oltini" kino filmini tomosha qilish.
5. Yangi dars bayoni
6. Guruhlar taqdimoti.
7. "Foydali qazilma nomlarini bilasizmi?" elektrondoskasi orqali bilimlarni sinash
8. "Qazilma boyliklar sandiqchasi"
9. Mavzuni mustahkamlash.
10. O'quvchilarni baholash
11. Uyga vazifa

Darsning tashkil etilishi:

O'quvchilar tanlagan emblemalari orqali guruhlariga bo'linib, stollarga o'tirishadi.

I-guruh. Zarafshon.

II-guruh. Muruntov.

III-guruh. Olmaliq.

IV-guruh. Marjonbuloq.

Tashkiliy qismdan so`ng o`quvchilar bilan birgalikda guruhlarda ishlash uchun amal qilinishi lozim bo`lgan qoidalar ishlab chiqiladi.

1. Intizom.
2. Faollik.
3. Vaqtga rioya qilish.
4. Asosli va mantiqli fikr bildirish.
5. Fikrni takrorlamaslik.
6. O`zaro hurmat.
7. O`ng qo`l qoidasi.
8. To`g`ri javob uchun rag`bat.

Darsda barcha shartlar bo`yicha har bir guruh a`zolari javoblari O`zbekiston davlati bayrog`i maketlari bilan rag`batlantirib boriladi.

Har bir guruhga uchtdan tezkor savollar beriladi:

I-guruh. Zarafshon.

1. Eng sifatli marmar koni qaysi tog`dan qazib olinadi ? (Nurota tizmasidan)
2. Respublikamizda yoqilg`i sanoatining eng yosh tarmog`i qaysi?
(Gaz sanoati)
3. Respublikamizda dehqonchilikda foydalanilgan yerlar asosan sug`oriladigan va
yerlardan tashkil topgan. (Lalmi)

II-guruh. Muruntov.

4. Aholining mamlakat ichkarisida bir joydan ikkinchi joyga ko`chib yurishiga nima deb ataladi ?
(Ichki migratsiya)
5. Yaxshi mexanizatsiyalashmagan, fan – texnika taraqqiyotidan kam foydalanilgan xo`jalikka qanday
xo`jalik deb aytiladi ? (Ekstensiv)
6. Respublikamizning qaysi viloyatidan qo`ng`ir ko`mir qazib olinadi? (Toshkent viloyatidan)

III-guruh. Olmaliq.

7. O`zbekistonda kimyo sanoatining shakllanishi qayerda va nechanchi yilda boshlangan? (1932 – yil
Sho`rsuvda)
8. Mamlakat aholisining migrasiya hisobiga ko`payishiga ..... deyiladi ( mexanik ko`payish)
9. Mamlakatimizda ishlab chiqarilayotgan elektr energiyaning 90 % ini qaysi stansiyalar beradi ? (IES)

IV-guruh. Marjonbuloq.

10. Mamlakatimizda yiliga qancha neft qazib olinadi ? (7-8 mln tonna)
11. Sanoat tarmoqlarida respublikamizning mehnatda band aholisining necha foizi istiqomat qiladi ?
(12 %)
12. Respublikamizning to`ng`ich metallurgiya korxonasi qaysi shaharda joylash? (Bekobod
shahrida)

Mavzu: Rangli matallurgiya

Videoikkilik orqali “O‘zbekiston oltini” filmi namoyish etiladi.

Yangi dars bayoni:

O`qituvchi:

**Dunyo go‘yoki unga mahliyo,
O‘lkamning boyligi tanhodir go‘yo,
Zarafshon oltini, Olmaliq misi;
Uchquloch, Xondiza qo‘rg‘oshin, ruxi.
O‘lkamning bag‘rida boyliklar- bisyordir juda.
Tillo tuproqlari qolmas behuda.**

- Ha, haqiqatan ham O‘zbekiston o‘z mo‘jizakor Yer osti boyliklari bilan haqli suratda faxirlanadi. Uni qancha o‘rgansak, shuncha ko‘p Yer osti sirlari borligining guvohi bo‘lamiz. Qulay iqlim sharoiti, ulkan mineral – xom ashyo zaxiralari, strategik materiallar va qishloq xo‘jalik xom ashyosinig katta zaxiralari haqli suratda O‘zbekistonni dunyoning eng boy mamlakatlari qatoriga olib chiqadi. Masalan: oltin zaxiralari bo‘yicha dunyoda 4-o‘rinda, uni qazib olish bo‘yicha 7-o‘rinda, MDH davlatlari ichida esa ikkinchi o‘rinda, mis zahiralar bo‘yicha 11-o‘rinda turadi.

Hozirga qadar respublikamizda 3 mingga yaqin turli foydali qazilma konlari va ma‘dan namoyon bo‘lgan istiqbolli joylar aniqlangan. Ular 100 ga yaqin mineral – xom ashyo turlarini o‘z ichiga oladi. Sundan 60 dan ortig‘i ishlab chiqarishga jalb etilgan. 900 dan ortiq kon qidirib topilgan bo‘lib, ularning zaxiralari 970 milliard AQSH dollarini tashkil etadi.

O‘zbekiston rangli metallardan - mis, qo‘rg‘oshin, rux, bolfram va shu guruhga kiruvchi boshqa metallarning aniqlangan zahiralariga ega.

Rangli metallar rudalarining zahiralar asosan Olmaliq ruda maydonida joylashgan. Qalmoqqir koni noyob konlardan bo‘lib, mis-molibden rudalarini qazib chiqarish bo‘yicha chet eldagilardan ustun turadi. Bu konning rudasini Olmaliq kon- metallurgiya kombinati qayta ishlaydi. Kombinat O‘zbekistondagi eng yirik korxonalardan biridir. Qo‘rg‘oshin – rux asosan Jizzax viloyatining Uchquloch va Surxondaryo viloyatining Xondiza konlarida to‘plangan.

Rangli metallar xususiyatlariga ko‘ra quyidagi guruhlarga bo‘linadi.

1. Yengil metallar (aluminium, magniy, titan)
2. Ogi‘r metallar (mis, qo‘rg‘oshin, nikel, rux)
3. Qimmat baho metallar (oltin, kumush, platina)
4. Qiyin eruvchi metallar (volfram, molibden)
5. Nodir metallar (uran, germaniy)

Rangli metallurgiya: a) rangli metallarni qazib chiqarish; b) boyitish d) eritish; e) qotishmalar ishlab chiqarishni o‘zida birlashtiradi. Rangli metallurgiya mamlakatni elektirlashtirish, uning mudofa qudratini mustahkamlash, atom texnikasi, samolyotsozlik, raketaso‘zlikni rivojlantirish, mashinasozlik va kimyo sanoati uchun juda zarurdir.

Respublikamiz yalpi sanoat mahsuloti hajmida rangli metallurgiyaning salmog‘i 15 % ni tashkil etadi.

Rangli metallurgiyaning asosiy mahsuloti – volfram va molibden ishlab chiqarish mamlakatimizda tez rivojlanmoqda. Chirchiq vodiysidagi qattiq qotishmalar zavodi muhim korxonalardan biri hisoblanadi. Bu korxona mahsulotlaridan elektrotexnika, mashinasozlik va boshqa sanoat tarmoqlarida keng foydalaniladi. Shuningdek O‘zbekiston chet davlatlarga tozalangan misni eksport qiladi. Undan sirlangan simlar, kabel mahsulotlari Toshkent va Andijon kabel zavodlarida ishlab chiqarilmoqda.

Rangli metallurgiyaning asosiy mahsulotlaridan hisoblangan volfram va molibden ishlab chiqarish keyingi paytda juda tez rivojlanib bormoqda. Binobarin iqtisodiyotimizning shu metallarga bo‘lgan talabi ortib bormoqda. Volfram issiqlikka eng chidamli va qiyin eriydigan metall bo‘lganligi sababli undan elektroenergetika sanoatida ko‘p foydalaniladi.

Qimmatbaho metallar hisoblangan oltin biz bilgan zargarlikdan tashqari, elektr tokini juda yaxshi o'tkazganligi uchun elektronika, kompyuter ishlab chiqarishda, kosmik kemalarda, atom reaktorlarida ishlatiladi.

Mis sof holda kabellar ishlab chiqarishda, sirlangan kabellar ishlab chiqarishda, qalayi bilan qo'shib (bronza shaklida), nikel bilan qo'shib (melxior shaklida), alyuminiy bilan qo'shib (duralyuminiy), rux bilan qo'shib (latun shaklida) elektrotexnika va mashinasozlikda keng foydalaniladi. Qurg'oshin-akkumulyatorlar ishlab chiqarishda, elektr kabellar ishlab chiqarishda, rux bilan qo'shib temir buyumlar zanglamasligi uchun sirlashda, oq tunuka va podshipniklar ishlab chiqarishda foydalaniladi.

Rangli metallar elektr tokini o'tkazuvi xususiyati bo'lganligi sababli elektr energiyasini istemolchilarga yetkazishda, aloqa tizimida juda ko'p foydalaniladi.

Bundan tashqari, respublika iqtisodiyoti rivoji uchun eng asosiy yo'nalish bo'lgan avtomobilsozlik, radio, elektronika kabi sanoat tarmoqlarida ham rangli metallar ishlatiladi. Yuqorida bayon etilgan boy merosimiz, qadriyatlarimiz asosida,, el boyligini ko'z qorachig'iday asrab avaylash O'zbekistonda ta'lim olayotgan har bir o'quvchining vazifasidir.

Guruh a'zolari xarita va darslikdan foydalanib o'qituvchi tomonidan berilgan bilimlar va o'zlari o'qib kelgan ma'lumotlarga tayanib, yangi mavzu savollariga javob berishlari kerak.

I-guruh. Zarafshon guruhi.

1. Mis, qo'rg'oshin, oltin, platina, uran, volfram qanday metallarga kiradi? (Rangli metallarga)
2. O'zbekiston MDH davlatlari ichida oltin qazib olish bo'yicha nechanchi o'rinda turadi?(Ikkinchi)
3. Oltin, volfram, molibden, uran, mis, rux, alyuminiy qalayilardan qaysi biri yengil metall hisoblanadi? (alyuminiy)

II-guruh. Muruntov guruhi.

1. Qaysi kombinatlarda ko'p miqdorda xom – ashyo va yoqilg'i ishlatiladi? (Metallurgiya kombinatlarida)
2. O'zbekistondagi eng yirik mis eritadigan zavod qayerda joylashgan ? (Olmaliq shahrida)
3. Qiyin eruvchi metallarga qaysilar kiradi ? (volfram, molibden)

III-guruh. Olmaliq guruhi.

1. Rangli metallar xususiyatlariga ko'ra qanday guruhlarga bo'linadi ? (Yengil metallar, ogi'r metallar, qimmat baho metallar, qiyin eruvchi metallar, nodir metallar)
2. Yalpi sanoat mahsuloti hajmida rangli metallurgiya salmog'i qanchaga % ni tashkil etadi. (15 % ni)
3. O'zbekiston dunyo davlatlari ichida oltin qazib olish bo'yicha nechanchi o'rinda turadi? (yettinchi)

IV-guruh. Marjonbuloq guruhi.

1. O'zbekiston dunyo davlatlari ichida mis qazib olish bo'yicha nechanchi o'rinda turadi? (o'nbirinchi)
2. Mis, rux qanday maqsadlarda ishlatiladi? (elektrotexnika va mahinasozlikda, temir buyumlar zanglamaslik uchun rux bilan sirlanadi)
3. Og'ir metallarga qaysilar kiradi ? (mis, qalayi, qo'rg'oshin, nikel, rux)

Har bir guruhga yangi mavzu bo'yicha alohida topshiriq beriladi.

Guruh a'zolari **“Qazilma boyliklar sandiqchasi”** dan qazilma boyliklar shartli belgilari chizilgan (ikkitadan) qog'ozni olib, qazilma boyliklar tarqalgan joylarni belgilar orqasiga yozadilar.

Masalan: **Mis, oltin, kumush, aluminiy, qo'rg'oshin, rux, volfram, uran va boshqalar.**

Guruhlar bajargan ishlarini keyingi guruhga topshirishadi. Har bir guruh a'zolari o'zidan oldingi guruh ishining to'g'ri yo noto'g'riligini tekshiradi.

O'qituvchi o'quvchilar ishini umumlashtirib, o'tilgan mavzuni mustahkamlaydi.

Dars yakunida guruh a'zolari to'plagan bayroqchalar sanaladi va o'quvchilar baholanadi.

Uyga vazifa:

Rangli metallurgiya mavzusini o'qib, yozuvsiz xaritaga respublikamizdagi asosiy konlarni tushirib kelish. “Rangli metallar va unga munosabat” mavzusida o'z fikrlarini geografiya daftariga bayon etib kelish.